

evenknie van Portugal en het Portugese monopolie had behoorlijke deuken opgelopen. De Nederlanders trokken zich namelijk niets aan van het feit dat handeldrijven op de buiten-Europese wereld sinds 1494 op papier tussen Spanje en Portugal verdeeld was.

Dit boek is de zuster-uitgave van *Om de Noord* waarin het verslag van de overwintering op Nova Zembla wordt vertaald. Het is een vertaling — misschien is hertaling een beter woord — in hedendaags Nederlands van de facsimile-uitgave uit 1915 in de reeks *Werken van de Linschoten-vereeniging* door G. P. Rouffaer en J. W. IJzerman, waaraan ook de talrijke illustraties zijn ontleend, voorafgegaan door een inleiding en een verantwoording en gevolgd door een beknopte literatuuropgave, maar zonder index. De inhoudsopgave heeft alleen betrekking op de inleiding, niet op de tekst van Willem Lodewycksz.

Voor de inleiding is naast algemene werken gebruik gemaakt van het Manuscript voorbereiding eerste schipvaart, sinds 1972 in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam aanwezig. Bantam blijkt geen toevallige landingsplaats, maar was als bestemming gekozen als onderdeel van een groot strategisch plan. De stad beheerste Straat Soenda en was reeds een belangrijke stapelplaats voor de peperhandel op China en Arabië; bovendien lag er geen Portugees fort. Verder worden in de inleiding enige hoofdrolspelers geportretteerd en de inhoud van de *Historie* samengevat.

Deze *Historie* is deels reisverslag, deels land- en volkenkundige beschrijving. Het reisverslag is laconiek en nogal onevenwichtig: de uitreis wordt in 30 pagina's verhaald, de thuisreis in 4. Van de omstandigheden en onenigheden aan boord horen wij nagenoeg niets. Al richt het beschrijvende deel zich soms tot de 'nieuwsgierige lezer', het is een boek voor de praktijk, waarin gedetailleerde beschrijvingen van ankerplaatsen, prijzen en uiterlijk van allerlei handelswaar en aanwijzingen voor toekomstige reizen de boventoon voeren.

Gelet op de uitvoering neem ik aan dat het boek voor het 'algemeen publiek' is bedoeld. Het taalgebruik is hier goed op afgestemd en de vertaling leest vlot, alleen voor de term 'de onzen' is geen echt eigentijds equivalent gevonden. Wat meer verklarende noten zouden niet hebben misstaan: ik betwijfel of iedereen weet wat 'leven volgens de regel van Pythagoras' betekent. Voor historici denk ik dat de uitgave te weinig toevoegt aan die van 1915 om van waarde te zijn, zeker voor het interessante onderzoek dat bewerkers aanbevelen: het aanbrengen van een scheiding tussen de eigen waarnemingen van Willem Lodewycksz en de door hem gebruikte Portugese bronnen.

W. Pelt

R. Dekker, *Lachen in de Gouden Eeuw. Een geschiedenis van de Nederlandse humor* (Historische reeks; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1997, 191 blz., f34,50, ISBN 90 284 1785 0).

Gereformeerde dominees van de zeventiende eeuw hielden niet van vrolijk gelach. Hun invloed duurt tot op heden voort. Nog altijd wordt in gereformeerde kringen weinig gelachen. Zo kunnen we lezen in het boek van Rudolf Dekker over humor in de gouden eeuw. Misschien heb ik het ter recensie ontvangen om mij eindelijk eens wat op te monteren. Maar ik moet met deze mij vreemde materie natuurlijk voorzichtig omgaan, en zal dus proberen de inhoud en bedoeling van het boek zoveel mogelijk samen te vatten in de eigen woorden van de auteur.

Nederlanders stonden in de zeventiende eeuw bekend als een vrolijk volkje. Hollandse humor beleefde een bloeiperiode. Daarvan getuigen nog de schilderijen met komische taferelen, de toneelkluchten en de gedrukte moppenverzamelingen. Er bestonden ook ongedrukte privé collecties. Eén daarvan is in 1991 uitgegeven door Rudolf Dekker en Herman Roodenburg: de

Anecdota sive Historiae Jocosae van de Haagse jurist Aernout van Overbeke. Die bundel is de belangrijkste bron voor deze studie. Overbeke laat ons zien over wie en wat de zeventiende-eeuwers lachten. Veel van zijn grappen berusten op tegenstellingen, en dan vooral met omkering van de gebruikelijke rolverdeling: man en vrouw, ouder en kind, eigen en vreemd, aards en bovenaards, recht en krom, ziek en gezond.

Overbeke heeft ook gedichten geschreven, die pas na zijn dood zijn uitgegeven. Ze werden tamelijk populair, want de bundel is vele malen herdrukt, voor het laatst in 1719. De Haagse advocaat behoorde tot een groepje burleske schrijvers, van wie Focquenbroch de meeste bekendheid heeft behouden. Deze mannen voerden een alternatieve levensstijl, waarvoor het woord *bohème* nog niet was uitgevonden, maar die daar wel reeds de wezenlijke kenmerken van vertoonde. Ze leefden in een anti-burgerlijke subcultuur, waar vrijere fatsoensnormen golden, met name voor het seksuele leven.

Op den duur raakte Overbeke in vergetelheid. Vooral door de inspanningen van de predikanten en de moralisten werd geleidelijk het lachen aan steeds meer beperkingen onderworpen. Humor van het soort dat we aantreffen in Aernout van Overbekes anekdotenverzameling, werd door latere generaties te grof en te plat gevonden. 'Aan het einde van de zeventiende eeuw heeft zich kennelijk een omslag voorgedaan in de beeldvorming van de Nederlander' (15). De houding ten opzichte van het verschijnsel humor is veranderd, zoals blijkt uit theologische geschriften, etiquetteboeken en moralistisch-litteraire werken. Zo ontstond 'het gangbare beeld van de cultuur van de Gouden Eeuw: calvinistisch, ernstig, bedaard, en zo nodig heldhaftig' (9). De Nederlanders kregen internationaal een reputatie van somberheid, en men ging vergeten dat er in de zeventiende eeuw heel wat afgelachen is.

Beknopte samenvattingen houden altijd het gevaar in, dat ze de betoogtrant van een boek te strak en te schematisch doen schijnen. Dat geldt ook in ons geval, maar tegelijk kunnen we zeggen, dat Dekker welbewust dat risico aanvaard heeft. Hij behandelt in kort bestek een breed onderwerp, dat nog zelden het object van systematisch onderzoek geweest is. Het onlangs verschenen boek van Verberckmoes kwam te laat om als vergelijkingsmateriaal te kunnen dienen. Dekker moest zijn eigen weg afbakenen. Onvermijdelijk zullen er dan forse lijnen getrokken worden, en is durf nodig om een bruikbaar interpretatiekader te ontwerpen.

Deze studie zal dan ook vooral te beschouwen zijn als een samenstel van hypothesen, die de vakgenoten ter nadere toetsing worden aangeboden. Twee zaken in het bijzonder zullen dan ter discussie staan. Er is ten eerste de vraag, of zich inderdaad aan het einde van de zeventiende eeuw een dergelijke omslag heeft voltrokken. De humor van Aernout van Overbeke heeft een tamelijk lage graad van verfijning. Wie er niet om kan lachen, hoeft geen sombere zwartkijker te zijn. De aanvaardbaarheid van platte grappen zegt minder over het gevoel voor humor dan over de beschavingsgraad van een samenleving.

Een tweede vraagpunt betreft onze eigen omgang met zeventiende-eeuwse cultuuruitingen. Hoeren en koppelaarsters, zegt Dekker bijvoorbeeld, worden dikwijls lachend afgebeeld. 'Beschaafde vrouwen lachen niet, was de impliciete boodschap' (110). Zo kun je het verleden benaderen: het is in geheimschrift te boek gesteld, aan ons nu de taak de code te ontraadselen. Mij komt zo'n interpretatie wat zwaarwichtig voor. Wie een ander voor zich wil winnen treedt hem lachend tegemoet. Ik denk dat ook beschaafde vrouwen in de zeventiende eeuw dat wisten, en er dus naar handelden. Wel geef ik toe dat Dekkers methode de omgang met de bronnen spannender maakt. Laat ieder zelf de proef op de som maar eens nemen.

W. B. de Vries, *Wandeling en verhandeling. De ontwikkeling van het Nederlandse hofdicht in de zeventiende eeuw (1613-1710)* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1998; Hilversum: Verloren, 1998, 319 blz., f59,-, ISBN 90 6550 598 9).

In het nog vrijwel lege land van het meest verstedelijkte gewest van de Republiek, Holland, zijn eind zestiende eeuw de eerste buitenverblijven ontstaan. 'Hofstede' was veelal de term die men voor zo'n bescheiden landhuis bezigde, wat zowel boerderij als buitenplaats kon betekenen. Vanaf de jaren twintig van de zeventiende eeuw nam het aantal buitenplaatsen toe, ook elders in de Republiek, en kreeg het woongedeelte langzamerhand een status aparte. Er kwamen verschillende typen buitens, variërend van kleine paviljoenachtige verblijven tot flinke landhuizen, liefst met wat hectares grond erbij en een fraaie, veelzijdige, geometrisch aangelegde tuin.

Hoe zagen de welgestelde eigenaren het leven op hun buitenplaats bij voorkeur? Als we afgaan op een literair genre dat in de zeventiende eeuw tot ontwikkeling kwam, dat van de zogenaamde hofdichten, had het landelijke bestaan op een buiten alles weg van een idylle: eenvoudig, rustig en ordelijk, zodat de bezitter, ver weg van alle stadse of vergelijkbaar drukke beslommeringen, tot allerhande leerzame beschouwingen kon komen. Hofdichten vormden een typisch Nederlands-renaissancistische variatie op het bekende thema van het zuivere buitenleven, zoals dat al eeuwen eerder in tal van klassieke teksten zijn neerslag had gekregen. Dankzij het proefschrift van Willemien de Vries kunnen we nu de ontstaansgeschiedenis van dit genre volgen.

Het is een zorgvuldige studie die belangrijke correcties en aanvullingen biedt op een proefschrift dat voorheen als handboek over het hofdicht fungeerde: P. A. F. van Veen, *De soeticheydt des buyten-levens, vergheleschapt met de boucken. Het hofdicht als een tak van de georgische litteratuur* (Den Haag, 1960). Zo had Van Veen de vraag naar het hoe en wanneer van het gebruik van de genrenaam niet gesteld. Het genre bestond al in de zeventiende eeuw, was zijn conclusie en hij had dan ook weinig oog voor de geleidelijke ontwikkeling. Dankzij De Vries weten we nu dat de genrenaam in de achttiende eeuw in zwang raakte en dat eerdere dichters door vermelding van directe voorgangers een bepaalde traditie schiepen. Pas in 1710 was voor het eerst sprake van een overkoepelende term voor buitenplaatsgedichten: 'hoefgezang'. Nadien werd de variant 'hofdicht' de gebruikelijke naam voor een gedicht waarin het buitenleven van de eigenaar op een bepaald landgoed of de buitenplaats zelf centraal stond. Anders dan Van Veen heeft De Vries het zich ontwikkelende genre duidelijk afgebakend van allerlei hofdichtachtige fragmenten en van de Neolatijnse buitenlevenliteratuur, die een afzonderlijke studie vergt. Centraal in haar boek staan zeven omvangrijke buitenplaatsgedichten waaraan zij nauwgezette analyses wijdt. De twee vroegste zijn afkomstig van respectievelijk de patriciër Philibert van Borsselen, die het buitenleven van zijn adellijke zwager Snouckaert bezong (*De Binckhorst*, 1613) en de predikant Petrus Hondius over het door hem beheerde buiten van een Zeeuws burgemeestersgezin (*Dapes inemptae, of de Moufeschans*, 1621). Na 1621 is de oogst aan vergelijkbaar lange buitenplaatsgedichten vooreen aantal decennia vrijwel nihil, wat blijkt uit het 'Intermezzo'-hoofdstuk over de periode 1621-1653. Maar dan verschijnt in 1653 *Hofwijck* van de diplomaat-dichter Constantijn Huygens, een gedicht op zijn eigen buitenplaats dat in velerlei opzicht vernieuwend is en toonaangevend voor het zich ontwikkelende genre wordt. Al snel volgen de buitenplaatsgedichten van twee met Huygens bevriende dichters, die ieder ook hun eigen buitenverblijf bezingen: *Ockenburg* (1654) van Jacob Westerbaen en *Ouderdom- en Buyten-leven* (1655) van Jacob Cats. Door latere hofdichters zijn deze drie heel verschillende buitenplaatsgedichten steeds weer als voorbeelden genoemd en daarmee kunnen zij